

Johannes Calvijn

Johannes Calvijn (oorspronkelijk: *Jehan Cauvin*, later via het [Latijn](#) veranderd in *Jean Calvin*) ([Noyon](#), [10 juli 1509](#) — [Genève](#), [27 mei 1564](#)) was een belangrijke [Franse-Zwitserse christelijke theoloog](#) tijdens de [reformatie](#) en is de naamgever van een [protestants-christelijke](#) stroming, het [calvinisme](#). Als [reformator](#) wordt Calvijn vaak in een adem genoemd met [Maarten Luther](#), die zijn [95 stellingen](#) poneerde in [1517](#) toen Calvijn acht jaar oud was.

Levensloop

Een jonge Johannes Calvijn

Jeugd en studietijd

Johannes Calvijn werd geboren als de zoon van [Gérard Cauvin](#) en [Jeanne Lefranc](#) en was de vierde van zes kinderen. Vooral zijn uit Kamerijk (fr. [Cambrai](#)) afkomstige moeder oefende een [vrome](#) invloed op Calvijn uit. Door de positie van Calvijns vader als [bisschoppelijk ambtenaar](#), kon Calvijn huisonderwijs volgen met een groep [adellijke](#) jongens. Later volgde hij onderwijs aan het [College der Capetten](#) (een vooraanstaande [jongensschool](#)), waar hij een ijverige [leerling](#) bleek te zijn.

In [1523](#) werd Calvijn op veertienjarige leeftijd door zijn vader naar het [Collège de la Marche](#) in [Parijs](#) gestuurd, waar hij onderwijs volgde in [Latijn](#) en [Frans](#) bij onder anderen [Mathurin Cordier](#). Daarnaast bezocht Calvijn enige tijd het [Collège Montaigu](#). Gérard Cauvin wilde aanvankelijk dat zijn zoon [priester](#) zou worden, maar toen dit door een geschil met het [kapittel](#) onmogelijk werd, liet hij Calvijn [rechten](#) en letteren studeren. Calvijn begon zijn studie in [1528](#) te [Orléans](#) en vervolgde zijn studie in [1529](#) in [Bourges](#), waarna hij in [1532](#) [doctor](#) in het recht werd in Orléans. Volgens de gewoonte van die tijd ging Calvijn zich toen **Iohannes Calvinus** noemen. Deze gelatiniseerde vorm werd in het Frans **Jean Calvin** en in het Nederlands **Johannes Calvijn**.

Als [humanist](#) schreef hij in 1532 zijn eerste boek, een commentaar op [Seneca's](#) verhandeling: *De clementia* (Over de zachtmoedigheid, of de goedertierenheid). Calvijns boek was een hulde aan

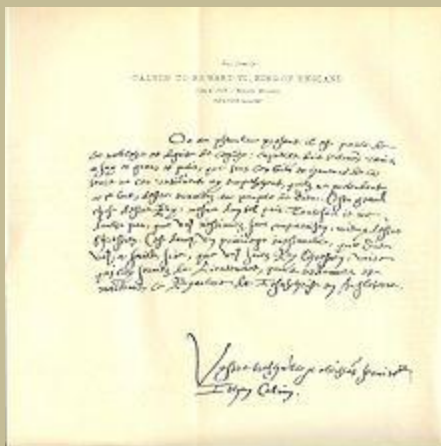
[Erasmus van Rotterdam](#), die in 1529 een grote Seneca-uitgave had uitgegeven. Het boek van Calvijn was niet uitgesproken [Bijbels](#).

Hervormingsgezind

Na het verschijnen van zijn eerste boek werd Calvijn gewonnen voor de [reformatie](#). Dit bleek op [1 november 1533](#) ([Allerheiligen](#)) bij de rectorale rede van [rector Nicolaas Cop](#) (een vriend van Calvijn) van de [Universiteit van Parijs](#), waarvoor Calvijn materiaal had aangebracht. In deze rede was te merken dat Cop en Calvijn welwillend stonden tegenover de beginselen van de reformatie. De rede ging over de tekst: *Zalig zijn de armen van geest* ([Matteüs 5:3](#)) en eindigde met de vraag: *Is het recht dat wij meer de mensen zoeken te behagen dan God? Moeten wij hen vrezen, die het lichaam kunnen verderven, maar die geen macht hebben over de ziel?* (vergelijk [Matteüs 10:28](#)). De rede bevatte geen bronvermelding, maar wel veel citaten van Erasmus en Luther. In een tijd van vijandschap tegen de hervormingsgezinden gaf de rede zoveel aanstoot, dat Cop en Calvijn uit Parijs moesten vluchten.

Tijdens zijn omzwervingen in Frankrijk ontmoette Calvijn [Jacques Lefèvre d'Étaples](#). In [Noyon](#) deed Calvijn afstand van zijn kerkelijke inkomsten en later raadpleegde hij (onder de schuilnaam *Charles d'Espeville*) in [Saintonge](#) een uitgebreide bibliotheek, waar hij een basis vormde voor zijn Institutie. Calvijn ging in [1534](#) voorgoed tot de reformatie over toen hij in de grotten van [St. Benoît-la-Forêt](#) en [Crotelles](#) (nabij [Poitiers](#)) voor het eerst het [avondmaal](#) vierde. Hij vierde dit avondmaal met vluchtelingen.

Calvijn kwam in [1535](#) in [Bazel](#) terecht, waar hij voor het eerst de reformatoren [Heinrich Bullinger](#) en [Guillaume Farel](#) ontmoette. In [1536](#) kwam de eerste uitgave van zijn [Institutio Religionis Christianae](#) (Nederlands: *Onderwijs in het christelijk geloof*) uit. In dit boek, zijn [magnum opus](#), vatte Calvijn zijn zienswijze op het geheel van de christelijke leer samen. Gedurende zijn verdere leven bleef Calvijn dit boek aanvullen en uitbreiden, zowel in het Frans als in het Latijn. De laatste uitgave verscheen in [1559](#), vijf jaar voor zijn overlijden.

Brief van Calvijn aan koning [Eduard VI van Engeland](#) ([British Museum](#))

Eerste Geneefse periode

In [1536](#) reisde Calvijn naar [Genève](#), vanwaar hij voornemens was terug te keren naar Bazel. In deze stad, die op dat moment een zelfstandige staat was, was Guillaume Farel predikant. Toen Farel zijn hulp inriep bij het hervormen van de kerk besloot Calvijn evenwel in Genève te blijven - hij schreef dat hij dit verzoek ervoer als een roeping van God. In [1537](#) werd Calvijn zelf ook predikant in Genève. Farel en Calvijn wilden dat de Bijbel ook het leven van de burgers zou beheersen. Toen dat bekend werd ontstond er een geschil met de burgerij, die libertijns gezind was. Samen met Farel probeerde Calvijn ook een aantal wijzigingen door te voeren in het openbaar bestuur van de stad en in het godsdienstige leven. Ze stelden een [catechismus](#) en een [geloofsbelijdenis](#) op. Beide predikanten eisten vervolgens dat alle inwoners van Genève deze onderschreven. Het bestuur van Genève weigerde in te gaan op Farels en Calvijns eisen en ontnam hen in [1538](#) het recht mensen te [excommuniceren](#). Omdat beiden dit recht als wezenlijk ervoeren voor hun werk antwoordden zij hierop door het [avondmaal](#) te onthouden aan alle inwoners van Genève tijdens de [paasdienst](#). Als reactie hierop werd Calvijn verbannen uit Genève.

Straatsburg

Na zijn verbanning uit Genève trok Calvijn naar [Straatsburg](#), waar hij, dankzij zijn vriend [Martin Bucer](#), [predikant](#) van de Franse [vluchtelingengemeente](#) werd. In de jaren die volgden oefende Bucer een grote invloed uit op Calvijn.

Calvijn was vastbesloten te trouwen omdat hij wilde laten zien dat het [huwelijk](#) bij hem in hoger aanzien stond dan het kerkelijke [celibaat](#). Hij vroeg zijn vrienden om hem te helpen een vrouw te vinden die *bescheiden, toegeeflijk, niet arrogant, niet extravagant, geduldig en bevorderlijk voor zijn gezondheid* was. In [1540](#) trouwde Calvijn met [Idelette de Bure](#), weduwe van de bekeerde [anabaptist](#) Jean Stordeur. Idelette had een zoon en dochter uit het eerdere huwelijk, van wie enkel de dochter later mee zou gaan naar Genève. In [1542](#) kregen Calvijn en Idelette een zoon, die echter reeds na twee weken overleed. Idelette Calvijn overleed in [1549](#). Calvijn zou later over haar zeggen dat zij een helper was in zijn ambt, nooit in zijn weg stond, hem nooit lastigviel over haar kinderen en dat zij een grootse persoonlijkheid was.^[1]

In [1539](#) kwam een psalmboek van Calvijn uit met 18 psalmen, waarvan 5 door hem berijmd, met de Geloofsbelijdenis, de Lofzang van Simeon en de Tien geboden. In [1540](#) kwamen er formulieren voor de kerkdiensten en een formulier voor de bediening van de Heilige Doop. Ook kwam in deze tijd het Bijbelcommentaar uit, een uitleg van de brief aan de Romeinen.

Tijdens zijn ballingschap volgde Calvijn de ontwikkelingen in Genève op de voet. Toen [Jacopo Sadoletto](#), een [rooms-katholieke kardinaal](#), een brief schreef aan het bestuur van Genève om de stad uit te nodigen om weer terug te keren naar de moederkerk, keerde het tij voor Calvijn. Zijn inzet voor de protestantse gemeenschap in Genève hielp hem het verloren aanzien in de stad terug te winnen. Toen een aantal aanhangers van Calvijn in de gemeenteraad waren gekozen werd Calvijn in 1540 uitgenodigd terug te keren naar Genève. Nadat hij een brief kreeg van Farel was hij ervan overtuigd dat hij weer moest terugkeren. Na onderhandelingen over de voorwaarden keerde hij in [1541](#) terug.

Tweede Geneefse periode

Gravure naar een olieverfschilderij uit de Universiteitsbibliotheek van Genève.

Tijdens de verhuizing van Straatsburg naar Genève kreeg hij heel veel medewerking van de raad van de stad. Alles werd door hen betaald. In 1541 werd Calvin opnieuw predikant in Genève. Gedurende de periode die volgde zette Calvin de kerk van Genève op poten. Hij kreeg daarbij veel hulp van zijn collega Pierre Viret. Meteen na zijn terugkomst begon hij aan een nieuwe kerkorde. Onder Calvijn's leiding werd Genève een voorbeeld voor andere reformatorisch gezinde gebieden. Ook in deze tweede Geneefse periode had Calvin te maken met grote interne spanningen; het grootste deel van zijn medepredikanten was (net als Calvin) afkomstig uit Frankrijk. Het feit dat Genève in deze jaren overspoeld werd door Franse vluchtelingen, veroorzaakte onrust onder de [autochtone](#) bevolking. Ook veel mensen buiten Frankrijk wendden zich tot Calvin als zij vragen hadden.

Na zijn terugkeer in Genève begon Calvin zijn hernieuwde autoriteit aan te wenden om de kerk te institutionaliseren. Op dit vlak werd hij sterk beïnvloed door Bucer. Calvin stelde vier op het [Nieuwe Testament](#) gebaseerde [ambten](#) in binnen de kerk:

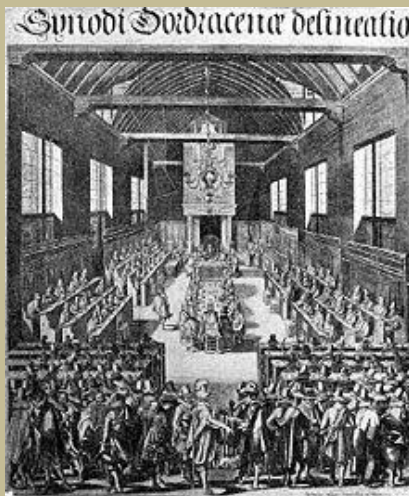
- [Doctoren](#) belast met het onderwijzen van theologie en nieuwe predikanten opleiden,
- [Predikanten](#) belast met het [preken](#), [sacramenten](#) toedienen en de mensen onderwijzen en terechtwijzen,
- [Ouderlingen](#) belast met het handhaven van de [kerkelijke tucht](#),
- [Diakenen](#) belast met de [armenzorg](#).

In 1559 stichtte Calvin in Genève een [academie](#) om predikanten op te leiden. Zijn vriend en latere opvolger [Theodorus Beza](#) werd de eerste rector. Jonge mannen kwamen uit heel [Europa](#) om aan Calvijn's academie te studeren, waarna zij naar hun thuisland terugkeerden om te prediken. Zo hebben bijvoorbeeld [John Knox](#), [Filips van Marnix van St. Aldegonde](#) en [Caspar Olevianus](#) Calvijn's leer over grote delen van Europa verspreid.

In 1562 verscheen een [psalmbundel](#) (bekend als de [Geneefse psalmen](#)), geschikt om gezongen te worden tijdens de dienst. Calvijn was in Straatsburg zelf aan het berijmen gegaan. Eenmaal terug in Genève droeg hij dit werk over aan [Clément Marot](#) en Beza, terwijl hij [Guillaume Franc](#), [Claude Goudimel](#), [Louis Bourgeois](#) en [Maitre Pierre](#) verzocht de muziek te componeren. Calvijns ijver in het maken van een psalmbundel kwam voort uit zijn wens om, ook voor het [kerk lied](#), alleen van de Bijbel uit te gaan.

Calvijn bleef tot aan zijn dood in 1564 in Genève.

Calvijns theologie

Calvijn had grote invloed op de gereformeerde theologie, dit komt bijvoorbeeld tot uiting in de [Synode van Dordrecht](#)

Calvijn was een verklaard aanhanger van de [vijf sola's](#) van de reformatie. Hieruit voortvloeiend was een kernpunt in de [theologie](#) van Calvijn zijn opvatting over de menselijke rechtvaardigheid ten opzichte van [God](#). Vanuit deze opvatting vloeide ook zijn mening voort over hoe God omgaat met de mens, de leer van de uitverkiezing of [predestinatie](#). Volgens Calvijn is de mens slechts rechtvaardig voor God door het verzoenende werk van [Jezus Christus](#) en kan de mens zelf daar niets aan toe- of afdoen. Omdat in deze visie de mens niet bij machte is zich te rechtvaardigen voor God meende Calvijn dat God reeds van tevoren heeft bepaald wie deze goddelijke rechtvaardiging ten deel zou vallen en wie niet, de uitverkiezingsleer.

Calvijn ontkende hiermee, net als mede-reformator Luther en — volgens de protestantse [hermeneutiek](#) — [kerkvader Augustinus](#), de mogelijkheid dat zogenoemde *goede werken* bij zouden kunnen dragen tot verzoening met God. Over de goede werken schreef hij onder andere: *Nooit was er enig werk van een godsvruchtig mens, dat niet voor het rechtvaardig oordeel Gods zijn verdoemelijkheid bewees*. Bij zijn mening inzake uitverkiezing, beriep hij zich, wederom evenals Luther en Augustinus, op bepaalde Bijbelse teksten, met name de brieven van de [apostel Paulus](#) (bijvoorbeeld de [Brief aan de Romeinen, hoofdstuk 9](#)). Zijn predestinatieleer is hoofdzakelijk gebaseerd op de gedachte dat God zo groots is en de mens zo nietig in vergelijking met God, dat de mens nooit in staat zal zijn daar iets aan toe of af te doen. Naar Calvijns inzicht

strekt de gedachte dat Gods voorzienigheid alles regeert, de gelovige tot troost. De mens, zo stelde hij, wordt niet geregeerd door het lot, maar door de goede God.

Opgemerkt moet worden dat Calvijn en zijn aanhangers niet dachten dat de predestinatie gevolgen had voor het handelen van de mens, het was niet de bedoeling dat men leefde alsof er geen gevolgen te vrezen waren. De mens bleef dus uiteindelijk wel verantwoordelijk voor zijn eigen daden.

De door Calvijn gesystematiseerde leer van de rechtvaardiging door alleen het geloof en de leer van de uitverkiezing is de hoeksteen geworden van de naar hem genoemde [calvinistische](#) of [gereformeerde](#) theologie. In diverse [belijdenisgeschriften](#) van allerlei [kerken](#) van deze richting is deze leer daarom terug te vinden en vormt zij de basis daarvan (bijvoorbeeld de [Drie Formulieren van Enigheid](#)). Wel is in de loop der eeuwen de uitverkiezingsleer in grote delen van deze kerkelijke richting afgezwakt of zelfs (min of meer) afgeschreven, maar in bepaalde [orthodox-gereformeerde](#) kerken hangt men (in bepaalde mate) deze leer nog steeds aan.

De executie van Michael Servet

Michael Servet

Een negatieve periode in het leven van Calvijn brak aan in het conflict dat hij had met de Spaanse [arts](#) en theoloog [Michael Servet](#). Servet was een eminent geleerde die vanwege zijn [anti-trinitarische](#) denkbeelden vervolgd werd door zowel de rooms-katholieke kerk als door de reformatoren. In 1553 publiceerde Servet anoniem het boek *Restitutio Christianismi* (Nederlands: Herstel van het christendom). Daarin bekritiseerde hij Calvijn en diens Institutie. Servet wilde niets weten van drie personen binnen de Godheid, maar sprak van drie krachten. Al op 3 februari [1546](#) schreef [Calvijn](#) aan [Guillaume Farel](#) dat hij het voornemen had Servet om te laten brengen zodra hij daar de gelegenheid voor zou hebben. (*"Si venerit, modo valeat mea autoritas, vivum exire nunquam patiar"*: Wanneer hij hier komt, als mijn gezag ook maar iets waard is, zal ik niet toestaan dat hij levend vertrekt.)

Op zondag 13 augustus 1553 woonde Servet in Genève een dienst in de [Madeleinekerk](#) bij die door Calvijn werd geleid. Daar werd Servet herkend. Calvijn gaf hem aan bij het stadsbestuur en

drong erop aan Servet te laten arresteren. Het kwam tot een rechtszaak bij *de Raad van Genève*, een wereldlijke rechtbank. Daarbij dolf Servet het onderspit en werd, met goedkeuring van Calvijn en andere reformatoren (onder wie Farel, Beza, [Pietro Vermigli](#) en [Philipp Melanchthon](#)^[2]), tot [ketter](#) verklaard en vervolgens veroordeeld tot de [brandstapel](#). Calvijn stelde voor deze doodstraf door de brandstapel om te zetten in de doodstraf door het zwaard, hetgeen echter niet gebeurd is. Calvijn heeft Servet nog meerdere malen opgezocht in de gevangenis waar hij wachtte op zijn executie. Servet werd op 27 oktober 1553 levend verbrand op de brandstapel.

Naar aanleiding van de executie van Servet ontbrandde een hevige polemiek over [tolerantie](#) en over de rol van de overheid in religieuze aangelegenheden. Van kritiek op zijn heftige optreden in godsdienstige polemieken moest Calvijn niets weten; hij zag zichzelf als degene die door God geroepen was om de waarheid te verkondigen en hij was ervan overtuigd dat het zijn plicht was om net als eens de oudtestamentische profeten dat hadden gedaan, deze waarheid te verdedigen. De terechtstelling van Michael Servet was het begin van een hevige polemiek tussen Calvijn en de (reformatorische) geleerde humanist [Sebastian Castellio](#)^[3].

Leunstoel die Calvijn in de Geneefse Cathédrale Saint-Pierre gebruikte

Het Consistorie

Na zijn terugkeer in Genève in 1541 stelde Calvijn een [Consistorie](#) in om te waken over de morele toestand van de stad. Het Consistorie was een [kerkelijke rechtbank](#) van ouderlingen en predikanten, die belast was met het handhaven van de orde in de kerkelijke organisatie en in de [gemeente](#)^[4]. Strafbare feiten varieerden van het verkondigen van valse [doctrine](#) tot [moreel](#) onwenselijk gedrag. Typische straffen konden zijn het verplicht bijwonen van [openbare](#) diensten, catechetisch onderwijs, [zweepslagen](#) en [marteling](#).

In de 16e eeuw werd protestanten regelmatig door de katholieke Kerk ten laste gelegd dat zij de doctrine veranderden en dat zulke veranderingen alleen konden leiden tot moreel verval met als

uiterste gevolgtrekking het uiteenvallen van de [samenleving](#) zelf. Met zijn Consistorie wilde Calvijn naar eigen zeggen de morele legitimatie leveren van de naar zijn inzicht hervormde kerk. Daarnaast claimde hij de gezondheid van het individu, families en gemeenschappen te willen bevorderen.

Calvijn rechtvaardigde het Consistorie en zijn werkwijze in zijn Institutie door te stellen dat Christus stelde dat zijn dienaren zich op aarde dienden te gedragen zoals in de [hemel](#). Het was de taak van de kerk om hiervoor zorg te dragen. Wanneer het Consistorie een straf oplegde deed het dit niet om de persoon in kwestie te straffen maar om hem te redden van de eeuwige ondergang. In dit licht zag Calvijn [excommunicatie](#) ook niet als een straf die tot eeuwige verdoemenis leidde maar als een waarschuwing aan de geëxcommuniceerde dat de eeuwige verdoemenis wacht wanneer hij geen berouw toont voor zijn daden.

Het Consistorie leidde er toe dat Genève een (ogenschijnlijk) perfect voorbeeld was van een christelijke stad. De [Schotse](#) hervormer [John Knox](#) beschreef Genève als: *de meest perfecte school van Christus die ooit op aarde heeft bestaan sinds de tijd van de Apostelen*.

Critici van Calvijn zien het Consistorie echter vaak als een embleem van zijn [theocratische](#) bewind.

Hekserij

Calvijn vond net als andere reformatoren en katholieken in [Centraal-Europa](#) dat [hekserij](#) niet toegestaan kon worden. Deze opvatting was gebaseerd op hun interpretatie van Bijbelpassages zoals [Exodus](#) 36 22:17 en [Leviticus](#) 20:27. Calvijn noemde deze passages ook in zijn studie van het [eerste gebod](#), dat hij interpreteerde als een algemene veroordeling van het praktiseren van ieder ander geloof dan het christelijk geloof. Over hekserij in het bijzonder stelde hij:

God zou alle [vogelwichelaars](#), [goochelaars](#), raadplegers van [beschermgeesten](#), [dodenbezweerdere](#), aanhangers van [magie](#) en [tovenars](#) veroordelen tot de [doodstraf](#). En [...] God bepaalt dat Hij 'Zijn gezicht tegen eenieder zal richten, die personen volgen die beschermgeesten hebben of toveren' zodat zij afgesneden zullen worden van Zijn volk, dan beveelt Hij dat zij gestenigd zullen worden.^[5]

In navolging van deze interpretatie van de oudtestamentische wet zijn in 1545 meer dan 20 mensen ter dood gebracht door de brandstapel voor poging tot het verspreiden van de [pest](#) en hekserij.^[6]

Anti-judaïsme

Betreffende het volk van God zag Calvijn een eenheid vanaf het [paradijs](#). Hij duidde het volk van God in het Oude Testament (de [Joden](#), of het [Volk Israël](#)) dan ook aan als *ecclesia*, ofwel kerk, dit in tegenstelling tot het [dispensationalisme](#). Deze *kerk* betrof echter niet alleen gelovigen uit het natuurlijk nageslacht van Izaäk, maar ook hen die de Joodse Messias aannamen [\[1\]](#). Daarmee stond hij in de christelijke lijn die tot de opkomst van het dispensationalisme de

christenen zagen als de ware jood naar het hart [2]. Volgens praktisch alle christenen tot zo ongeveer 1830 waren slechts de joden die in Christus geloofden nog deel van Gods volk.

De bijzondere rol van [Israël](#), zoals het [dispensationalisme](#) die benadrukt, heeft zich volgens Calvijn met name in Christus geopenbaard. Hij was de Zoon van David, de Zoon van Abraham. [3] In de [heilsgeschiedenis](#) zag Calvijn verder geen rol voor een natuurlijk ongelovig volk. In boeken, zoals die van C. van Atten, vinden wij dat [dispensationalisten](#) zich hier op kritische toon tegen de reformator verzetten. [7]

Calvijn benaderde [Romeinen](#) met een sterke nadruk op Romeinen 9 [4], de uitverkiezing. Dispensationalisten menen dat hij hiermee tekortdeed aan Romeinen 11 [5]. Calvijn en andere [verbondsleergelovigen](#) menen in Romeinen 11 een aanwijzing te vinden voor hun geloof dat ongelovige joden worden afgesneden van de boom[6], die het volk van God betreft.

Echter [dispensationalisten](#) menen dat de [Paulus](#) in zijn [brief aan de Romeinen](#) duidelijk sprak van een bijzondere positie van Israël in Gods plan. Zij zeggen dat Calvijn dit afdeed als diplomatiek taalgebruik. Enkele [dispensationalisten](#) drijven hun leer zo ver door dat zij de Reformatie, dat wil zeggen met name Luther en Calvijn, de Holocaust in de schoenen willen schuiven. De dwaasheid van zo'n standpunt is makkelijk te doorzien wanneer men beseft dat Hitler veel meer ophad met oude Germaanse religies en het occulte dan met de kerk. De Lutherse kerk in Duitsland had het erg moeilijk met hoe de positie van joden, zeker nadat zij de leer van hun Reformator aanhingen, nog steeds niet gelijk met de Duitser gesteld werden [7]. Eerdere verwijzingen van [dispensationalisten](#) hier op Wikipedia, zijn dan beter om zelfs niet langer te citeren. [Dispensationalisten](#) geven er de voorkeur aan om citaten uit de *Institutie* van Calvijn uit hun verband te rukken en op te sommen waar hij de Joden de *allerheftigste vijanden van Christus zelf*^[8] noemde. Het is van belang voor een genuanceerde discussie dat [dispensationalisten](#) oog hebben voor het feit dat deze positieoneel en de beoordeling theologisch en niet [racistisch](#) gemotiveerd was. Echter uit de vooringenomen mening van een dispensationalist als Van Atten die een boek schreef over Calvijn en zijn houding ten opzichte van het joodse volk blijkt dat men het hier moeilijk mee heeft. Calvijn deed zijn uitspraken niet als een hedendaags verbondstheoloog, noch als iemand die Israël de reden vindt om eens extra in de pen te kruipen, hij deed het als een reformator, die begrip over de inhoud van het geloof wilde geven. De hedendaagse discussies over zienswijzen met betrekking tot Israël en de kerk waren niet iets van die tijd, en als ze gevoerd werden, werden zij niet in het licht van de Tweede Wereldoorlog gevoerd, maar in het licht van de aanvallen van een paar decennia daarvoor van de oprukkende islam, die Europa met grote legers aanviel. De discussie voor Calvijn bevond zich echter duidelijk niet op dat gebied, maar slechts op theologisch gebied.

Toch valt het zelfs [dispensationalisten](#) op dat Calvijn een van de weinige theologen in zijn tijd was die de geschriften van [rabbijnen](#) raadpleegde en verwerkte in zijn Bijbelcommentaren. [7]

Calvijn en kapitalisme

Een relatie die ook vaak gelegd wordt is die tussen Calvijn en het [kapitalisme](#), als zou het kapitalisme bevorderd zijn door de leer van Calvijn. Menigeen zegt dat het gedachtegoed van Calvijn verband houdt met de opkomst van de moderne markteconomie o.a. doordat Calvijn het

nemen van rente legitiem achtte. Men wijst daarbij op de stelling van de bekende socioloog [Weber](#), dat de herkomst van de geest van het kapitalisme gezocht moet worden onder andere in de door het calvinisme geïnspireerde waarden als spaarzaamheid en vlijt. Daar is een hele discussie op gevolgd, die ook nu nog niet beslecht is. Zo betoogt bijvoorbeeld de anglicaanse theoloog Alister E. McGrath dat het kapitalisme dat Weber voor ogen had een speciale vorm van kapitalisme was, namelijk die van Engelse calvinisten uit de 17e en 18e eeuw. Die verschilt uiteraard nogal van het moderne kapitalisme. Sommige historici hebben daarnaast betoogd dat kapitalisme als zodanig al veel ouder is dan Calvinijn. Calvinijns bevordering van het kapitalisme wordt vaak opgehangen aan zijn loslaten van het renteverbod. Maar daarmee is niet alles gezegd. De econoom Uitermark haalt in een belangrijke VU-rede de uitspraak van een Engels geestelijke aan volgens welke Calvinijn met de rente omging “zoals een apotheker met vergif”. Want wat de legitimering van rente bij Calvinijn betreft: rente moet in de lijn zijn van wat recht en billijk is en naar de regel van Christus: alle dingen die gij wilt dat u de mensen doen, doet gij hen evenzo. En het algemeen belang dient daarbij een belangrijk perspectief te zijn. Bij financiële hulp aan armen mocht geen rente worden gevraagd! De soberheid die de rijke daarbij dient te betrachten heeft als doel: niet zoveel mogelijk investeren, zoals wel gesteld is, maar helpen in de nood van de naaste. Men vindt dat bijvoorbeeld terug in zijn uitleg van het 8e gebod in de (korte) Institutie van 1536 : “Wij mogen geen onkundige mensen in zaken en contracten bedriegen; en evenmin mogen wij met enige vorm van list en bedrog onze hand leggen op de goederen van anderen. En niet alleen dit, maar wanneer zij door geldelijke problemen worden bezwaard zullen wij deel hebben aan hun nood en hun gebrek met onze overvloed verlichten.” In (Calvijns) Catechismus lezen we t.a.v. het 8e gebod: Aangezien de Wetgever geestelijk is, spreekt Hij niet alleen van uitwendige roverij, maar ook van ondernemingen, wensen en overleggingen om ons te verrijken ten koste van onze naaste. Calvinijn heeft zich in beschouwingen over de monarchie verzet tegen opeenhoping van macht, kapitaal en bezit. En Selderhuis laat zien hoe sterk Calvinijn zich verzet heeft tegen het in zijn dagen zich verder ontwikkelende kapitalisme en hij stelt dat men Calvinijn onmogelijk tot vader van het kapitalisme kan maken: “Wij zijn geen bezitters maar uitdelers.”

Calvijns geschriften

Gedurende zijn leven heeft Calvinijn een grote hoeveelheid geschriften gepubliceerd. Door middel van zijn publicaties oefende Calvinijn internationaal grote invloed uit en was hij een voorbeeld voor reformatoren in andere landen. De geschriften van Calvinijn kunnen in vier categorieën worden ingedeeld^[9]:

- [Catechetische geschriften](#) - Met zijn catechetische geschriften wilde Calvinijn de christelijke leer voor een breed publiek toegankelijk maken. Zijn beroemdste catechetische werk is zijn [Institutie](#).
- [Dogmatische geschriften](#) - De Institutie van Calvinijn groeide gedurende zijn leven van een catechetische handleiding uit tot een omvangrijke dogmatiek. Centraal in zijn dogmatische geschriften staan zaken als de predestinatieleer en de nietigheid van de mens tegenover de grootsheid van God.
- [Commentaren](#) - Calvinijn heeft bij een groot aantal Bijbelboeken commentaren geschreven. Calvinijn streefde er in zijn commentaren altijd naar om zo dicht mogelijk bij de originele tekst te blijven. Calvinijns commentaren beperken zich dan ook tot

commentaar op de betreffende teksten, dogmatische inzichten en dergelijke bewaarde hij voor de Institutie.

- **Polemische geschriften** - Calvijn had een diepe afkeer van de opvattingen van dopers, rooms-katholieken, libertijnen, mensen die geen duidelijke keus maakten tussen een protestantse en de rooms-katholieke kerk, antitrinitariërs en andere groepen die zich niet conformeerden aan de reformatie. Middels zijn polemische geschriften trachtte Calvijn hun opvattingen te weerleggen. Zijn polemieken met de antitrinitariërs leidde uiteindelijk tot de terechtstelling van Michael Servet. Calvijn stond niet open voor kritiek op zijn heftige godsdienstige polemieken, hij zag zichzelf als degene die door God geroepen was om de waarheid te verkondigen en, in de traditie van de oudtestamentische profeten, te verdedigen. De kerkhistoricus Karl Heussi typeerde Calvijn later als "*een heldere geest, van diepe vroomheid, maar bekrompener en betweteriger dan Luther.*"^[10] en "*Hij was een mensenleeftijd jonger dan Luther en in het bijzonder afhankelijk van Luther, maar ook van Philipp Melancthon, Zwingli en Martin Bucer. Het ontbrak Calvijn aan de religieuze diepgang van Luther maar hij overtrof hem met zijn buitengewoon sterk ontwikkelde wilskracht. Scherpzinnig en onverschrokken ging hij de uiterste consequenties van theologische problemen na. Met onbuigzame wil vormde hij het leven van de mensen naar zijn ideeën en creëerde hij die vorm van protestantisme waarin de tegenstelling met de katholieke kerk het sterkst tot uitdrukking kwam.*"^[10]